

QAVM-QARINDOSHLIK NOMLARINING ETNOLINGVISTIK TAHLILI

Axtamova Nigora Baxtiyorovna

BuxDU 2-bosqich tayanch doktoranti

(O'zbekiston)

E-mail: axtamova.nigora@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilidagi qavm-qarindoshlik nomlarining etnolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Qarindoshlik atamaları nafaqat til birliklari, balki xalqning ijtimoiy tuzilmasi, madaniy qadriyatlari va tarixiy tafakkurining ko'zgusi sifatida ko'riladi. Maqolada bu nomlarning semantik ko'lamı, shevadagi variantlari va turkiy tillar bilan qiyosiy tahlili o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Qarindoshlik nomlari, etnolingvistika, o'zbek oilaviy tuzilmasi, avlodlararo munosabat, til va mentalitet, badiiy asarda til birliklari

Аннотация: В статье анализируются этнолингвистические особенности имён родства в узбекском языке. Термины родства рассматриваются не только как языковые единицы, но и как отражение социальной структуры, культурных ценностей и исторического мышления народа. В исследовании рассматривается семантическая сфера этих имён, их диалектные варианты и проводится их сопоставительный анализ с тюркскими языками.

Ключевые слова: Родственные имена, этнолингвистика, узбекская семейная структура, межпоколенные отношения, язык и менталитет, языковые единицы в художественном произведении.

Abstract: This article analyzes the ethnolinguistic features of kinship names in the Uzbek language. Kinship terms are seen not only as linguistic units, but also as a reflection of the social structure, cultural values, and historical thinking of the people. The study examines the semantic scope of these names, their dialectal variants, and their comparative analysis with Turkic languages.

Keywords: Kinship names, ethnolinguistics, Uzbek family structure, intergenerational relations, language and mentality, linguistic units in a work of art

Globalashuv kuchayishi bilan o'zligi — tili, urf-odati va madaniyatini saqlab qolishga intilayotgan, ularning bu umumiy girdobda omon qolishini xohlayotgan xalqlar etnografiya va etnolingvistikaga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Ma'lumki, etnolingvistika — tilshunoslikning xalq (millat, elat) va uning tili orasidagi aloqa va munosabatni etnolisoniy (etnik madaniyat va etnik til mushtarakligi tamoyili) asosda o'rganuvchi soha. Etnolingvistika — tilni xalqning madaniy hayoti, urf-odatlari, mentaliteti bilan bog'liq holda o'rganadigan fan. Bu yondashuvda til birliklari faqat grammatik yoki semantik

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

jihatdan emas, balki madaniy kontekstdagi roli bilan ham tahlil qilinadi. Qavm-qarindoshlik nomlari bu borada eng muhim lingvokulturologik birliklardan biridir.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani o‘zbek adabiyotida nafaqat tarixiy va ijtimoiy jihatdan, balki lingvokulturologik va etnolingvistik nuqtai nazardan ham muhim asar hisoblanadi. Unda qarindoshlik nomlari orqali o‘zbek xalqining oilaviy tuzilmasi, ijtimoiy munosabatlari, madaniy qadriyatlari va ruhiy olami chuqur aks ettirilgan.

“O‘tkan kunlar” – Abdulla Qodiriy

- Misol: “Opa” so‘zi Kumush va Zaynab munosabatida ishlatiladi. Zaynab Kumushga “opa” deb murojaat qiladi, bu biologik rishta emas, balki hurmat, mehr, ruhiy yaqinlik ifodasidir.

Izoh: “Opa” bu yerda ijtimoiy maqom va axloqiy ustunlikni bildiradi. Etnolingvistik jihatdan bu so‘z o‘zbek madaniyatida katta ayolga hurmat ramzi sifatida ishlatiladi. “O‘tkan kunlar” romanida qarindoshlik nomlari oddiy til birliklari emas, balki madaniy kod, ijtimoiy maqom, va axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi vosita sifatida ishlatilgan. Bu atamalar orqali o‘zbek xalqining mentaliteti, tarixiy tafakkuri, va oilaviy tuzilmasi til shaklida ifodalangan. Asar etnolingvistik tahlil uchun boy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Jumladan, Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasini” romani ham o‘zbek adabiyotining tarixiy-falsafiy durdonalaridan biri bo‘lib, unda qarindoshlik nomlari nafaqat til birliklari, balki madaniy, ijtimoiy va ruhiy qadriyatlarni ifodalovchi vosita sifatida ishlatilgan. Quyida asardagi qarindoshlik nomlarining etnolingvistik tahlili keltirilgan.

- Misol: “Jiyan” so‘zi yosh avlod vakiliga nisbatan ishlatiladi. Ulug‘bek jiyanlariga mehr ko‘rsatadi.

Izoh: “Jiyan” bu yerda avlodlararo bog‘liqlik, mehr-oqibat, va tarbiya ramzi sifatida ishlatiladi. Etnolingvistik jihatdan bu so‘z nasl-nasabni saqlash va meros uzatish g‘oyasini bildiradi. Asarda “amaki” so‘zi orqali katta avlod vakillariga murojaat qilinadi, ulardan maslahat olinadi.

Etnolingvistik izoh: “Amaki” — ota tomoni qarindoshi, ko‘pincha hurmatli, tajribali shaxs sifatida tilga olinadi. Bu nom ijtimoiy tartib va katta-kichik muomala tamoyillarini aks ettiradi.

“Shum bola” – G‘afur G‘ulom

- Misol: Qahramonlar “yanga”, “pochcha” kabi atamalarni ishlatadi. Qiziqarli holat: yangaga nisbatan hazil, erkalik, ba’zida tanbeh bo‘ladi.

Izoh: “Yanga” bu yerda oilaviy muhitdagi yangi shaxs, moslashuv, va ijtimoiy rol ni bildiradi. Etnolingvistik jihatdan bu so‘z nikoh orqali bog‘langan qarindoshlikni ifodalaydi.

Badiiy asarlarda qarindoshlik nomlari nafaqat til birliklari, balki madaniy kod, ijtimoiy maqom, va axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi vosita sifatida ishlatiladi. Etnolingvistik yondashuv orqali bu nomlar xalq tafakkurining, urf-odatlarining va tarixiy tajribasining til shaklidagi aksidir. Lingvistik tahlil:

Semantik ko‘lam

Qarindoshlik nomlari — ota, ona, aka, opa, amaki, tog‘a, jiyan, pochcha, yanga kabi atamalar — biologik rishtalarni bildiradi, lekin ular ijtimoiy rollar, hurmat, mas‘uliyat va mehr-oqibatni ham ifodalaydi.

Shevadagi variantlari

Turli hududlarda bir xil ma‘nodagi atamalar turlicha aytiladi:

- “Egachi” — Farg‘onada “opa”, Surxondaryoda “yanga”
- “Jiyan” — ba‘zida “nevara” bilan chalkashadi
- “Tog‘a” va “amaki” — ota tomoni va ona tomonini ajratadi
- Ijtimoiy maqom
- Qarindoshlik nomlari orqali jamiyatda har bir kishining o‘rni belgilanadi. Masalan, “aka” — himoya qiluvchi, “opa” — tarbiyachi, “amaki” — maslahatgo‘y.

3.2. Urf-odat va marosimlarda roli

- To‘y, azada, mehmondorchilikda qarindoshlik darajasi asosida muomala belgilanadi. “Katta jiyan”, “kichik tog‘a” kabi atamalar ijtimoiy tartibni aks ettiradi.

Qavm-qarindoshlik nomlari o‘zbek tilining etnolingvistik boyligini, xalqning madaniy tafakkurini va ijtimoiy tuzilmasini aks ettiradi. Bu atamalar til orqali milliy qadriyatlarni saqlash, avlodlararo bog‘liqlikni mustahkamlash va madaniy merosni uzatishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ularni lingvokulturologik va etnolingvistik yondashuv asosida o‘rganish — tilshunoslikda muhim ilmiy yo‘nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdusattorov, Mavlon Sherali o‘g‘li Ingliz va o‘zbek tillarida qarindoshlik terminlarining leksik-semantik xususiyatlari
2. Baratova, Khulkar Gofur qizi Ingliz va o‘zbek tillaridagi qarindoshlik terminlarining til-madaniyat xususiyatlari
3. Bahromova G. (2021) Abdulla Qodiriy ijodi va milliy ruhi. Academic Research, Uzbekistan materiallari
4. Ismoilov, I. (2010). Turkiy tillarda qavm-qarindoshlik terminlari. – Toshkent: Fan.
5. Mirzayeva, Aziza Musurmonqulovna Qarindoshlik atamalarining lug‘atlarda berilishi
6. Qodiriy, A. (1992). O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.

